

dergipark.org.tr/tr/pub/alinterisosbil

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

<https://prensip.gen.tr>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

Yaşamın Sınırında Felsefe: Filozof-Asker Olarak Sokrates
Philosophy at the Edge of Life: Socrates as a Philosopher-Soldier

Ramazan Atıl KARABEY[✉]

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü, Ankara, Türkiye

Geliş Tarihi/Received Date: 12.03.2025

Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.05.2025

ÖZ

Savaş, insan yaşamı ve tarihi üzerindeki yıkıcı ve dönüştürücü etkisi nedeniyle her zaman için felsefenin odağında olmuştur. Felsefe tarihi savaşa ilişkin çok sayıda çözümlemeye sahne olmuş olsa da filozofların savaşla olan ilişkileri genellikle göz ardı edilmiştir. Oysa bütünlüklü bir dönüşüm mekânı olan savaş meydanı, bireyin üzerinde yaşamı boyu kalıcı, süregelen etkiler bırakmaktadır. Bu nedenle özellikle savaş meydanında yer almış muharip filozofların düşünce dizgeleri soruşturmalara konu edilirken söz konusu filozofların kuramlarında ve karakter gelişimlerinde savaşın izlerini göz ardı etmemek gerekir. Çalışmamızda savaşın muharip filozofların felsefeleri ve karakter dönüşümleri üzerindeki etkisi; bilindiği kadarıyla, aralıklarla da olsa, yaşamının on yıllık bölümünü etkin askerlik göreviyle geçiren Sokrates örneği üzerinden incelenmiştir. Bu bağlamda filozofun savaşlardaki başarılarına, tavır, tutum ve davranışlarına ilişkin aktarımlar değerlendirmeye alınmıştır. Dönemin savaş koşulları ve Antikçağ Atina'sının savaşçı elitleri ile Sokrates'in ilişkileri göz önünde tutularak askerlik görevinin Sokrates'in yaşamındaki yeri ve karakteri üzerindeki etkileri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savaş Felsefesi, Sokrates, Savaş Meydanı, Hoplit Savaşı, Ethos, Dönüşüm.

ABSTRACT

War has invariably occupied a central position in the domain of philosophy, a consequence of its profoundly destructive and transformative impact on human life and history. Despite the fact that the history of philosophy has witnessed numerous analyses of war, the relationship between philosophers and war has, in general, been a neglected area. However, the battlefield, as a space of holistic transformation, exerts a permanent and lasting influence on the individual throughout his life. Consequently, it is imperative to acknowledge the imprints of war on the theories and character development of the philosophers under scrutiny, particularly when the philosophical systems of combatants are the focal point of inquiry. In our study, the effect of war on the philosophies and character transformations of warrior philosophers is analyzed through the case of Socrates, who, as far as is known, spent ten years of his life in active military service, albeit intermittently. In this context, the accounts of the philosopher's successes, manners, attitudes and behaviors during the wars were evaluated. Considering the war conditions of the period and the relations between Socrates and the warrior elites of Ancient Athens, the place of military service in Socrates' life and its effects on his character have been scrutinized.

Keywords: Philosophy of War, Socrates, Battlefield, Hoplite War, Ethos, Transformation.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Karabey, R. A. (2025). Yaşamın sınırında felsefe: Filozof-asker olarak Sokrates. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 54-66.
<https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1656270>

GİRİŞ

Savaş, insanlık tarihini şekillendiren toplumsal bir olgudur. Ekonomik ilişkilerin, politik sistemlerin, jeopolitik etki alanlarının gelişiminde savaşın yıkıcı, dönüştürücü gücünü gözlemlemek oldukça kolaydır. Bu nedenle olsa gerek, savaşın etkileri incelenecek olduğunda dikkatin özellikle bu alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Yakın gelecek, insan eyleyenlerin bulunmadığı savaş ortamları da dahil olmak üzere farklı ufuklara işaret etmektedir; fakat insanlık tarihinin başlangıcından bu yana geçerli olan olgu, bugün de varlığını sürdürmektedir: Savaş, her şeyden önce ve doğrudan doğruya insana ait bir etkinliktir. Bu gerçeğin unutulması, savaşın bireyler üzerindeki etkilerine ilişkin kuramsal araştırma ve tartışmaların bir yanının eksik kalmasına yol açmaktadır. Oysaki savaşın dehşetini ilk elden deneyimleyen, dönüştürücü gücünü iliklerine kadar hisseden; ölümü istese de unutamayan, zafer ve yenilgiyle karşılaşmış bu iki hokkabaza da aynı şekilde davranabilmek zorunda kalan, savaş meydanındaki insandır.

Felsefe tarihi, savaş kavramı üzerine çok sayıda verimli çözümlemeyle dolu olmasına karşın savaş ve özellikle de askerlik deneyiminin insan üzerindeki etkilerinin göz ardı edildiği söylenebilir. Öyle ki felsefe tarihi pek çok muharip filozofa sahne olmasına karşın söz konusu filozofların askerî geçmişleri genellikle göz ardı edilmektedir. Savaş ve askerlik deneyiminin özellikle filozofların karakter (**ethos**) gelişiminde oynadığı rol, savaşla yoğrulan karakterlerin kuramsal dizgelere yansımaları felsefî araştırmaların kapsamı dışında bırakılmaktadır.

Savaşın, filozofların karakterleri ve kuramsal çerçeveleri üzerinde dönüştürücü ve belirleyici bir etkisinin olduğu savımızdan hareketle bu çalışmamızda felsefe tarihi açısından önemli bir ismi, Sokrates'i ele alacak; savaşın ve askerlik görevinin Sokrates ve onun felsefî tutumu üzerindeki etkilerini değerlendirmeye çalışacağız. Bu bağlamda öncelikle Antik Yunan'la birlikte felsefenin soruşturma sahasına giren “savaş” kavramının felsefe tarihindeki yerine değinilecek, ardından savaş deneyimlerinin muharip filozofların ve onların felsefeleri üzerindeki etkilerine kısaca yer verilecektir. Ardından, savaş meydanının dönüştürdüğü muharip filozofların en çarpıcı örneklerinden biri olan Sokrates'in savaşla olan ilişkisi, savaşın ve askerlik görevinin Sokrates üzerindeki kuramsal ve pratik etkileri serimlenecektir.

FELSEFENİN SAVAŞI

Savaş, insan yaşamının en dehşet verici olgularından biri olarak felsefî araştırmaların sıklıkla mercek altına aldığı konular arasında yer almaktadır. Heredotos'un söylediği gibi, “*Kimse savaşı, barışa tercih edecek kadar aptal değildir.*” (Kardeş, 2018, s. 49). Bu nedenle felsefenin şafağından günümüz çalışmalarına kadar hemen her noktada savaşa, nedenlerine, önlenabilirliğine ve etkilerine ilişkin çözümlemelere rastlamak olanaklıdır. Tüm dehşeti ve dönüştürücü gücüyle savaş, yalnızca filozofların doğasını çözmeye uğraş verdikleri bir olgu olarak görülmekle kalmamış; pek çok filozofun doğayı anlamlandırma çabasında kullanışlı bir eğretileme işlevi de görmüştür.

Sözgelimi, Herakleitos savaş hem bir olgu hem bir metafor olarak kullanmıştır: “*Savaş, her şeyin babası ve kralıdır: Kimini tanrı, kimini insan olarak ortaya çıkarır; kimini köle, kimini özgür kılar.*” (Herakleitos, 2014, s. 141). Bu bağlamda savaş, Herakleitos için karşıtlar arasında gerçekleşen ve sonucunda uyumun ortaya çıktığı

kozmetik bir savaştır. Evrendeki oluşun devindirici gücü işte bu savaştır. Diğer yandan savaşın, hem insanın içinde bulunduğu, hem de insanın içinde bulunan, süregiden bir süreç olduğuna da işaret edilmektedir. Nitekim kimini tanrı, kimini insan; kimini köle, kimini özgür kılan bu savaş, insanın tutkularına ve arzularına karşı verdiği bir savaştır (Herakleitos, 2014, s.141).¹ Bununla birlikte, daha sonraları Machiavelli’de kendini açıkça gösterecek olan, savaşın dönüştürücü gücüne de gönderimde bulunuyor gibidir. Nasıl ki Machiavelli açısından savaş, hükümdarların yerlerini koruyabilmesini sağladığı gibi sıradan yurttaşların da hükümdarlığa yükselebilmemesinin yolunu açan bir olguysa (Machiavelli, 2016, s. 56) Herakleitos açısından da köleyi özgür, özgürü köle kılabilir. ²

Platon, yaşamının önemli bir bölümünü Peloponez Savaşı esnasında geçirmiş olsa da bu savaşın gölgesinin yapıtlarına beklenen ölçüde yansımadağı görülmektedir. ³ Buna karşın, özellikle *Şölen* ve *Lakhes* diyaloglarında savaş üzerine önemli değiniler bulunmaktadır. Öyle ki kime karşı, ne zaman savaşılıp savaşılmaması konusundaki tartışma, bu soruların yanıtının adalette aranması gerektiği savıyla sonuçlanır (Syse, 2002, s. 39). Bu bakımdan Platon’un haklı savaş kuramını öndeyilediği söylenebilir. ⁴ (Demir, 2018, s. 279) Benzer şekilde Aristoteles’in de haklı savaş kuramına katkı sağladığı görülmektedir. Her ne kadar Aristoteles açısından savunma, fetih ve köleleştirme savaşlarından söz edilebilecek olsa da (Çaksu, 2011, s. 60), ulaşılmak istenen nihai amaç barıştır (Aristoteles, 1993, s. 222). Hatta Aristoteles’e göre, “*Spartalıları savaş boyunca geliştirmişler, fakat (zaferden sonra) bir üstünlüğe eriştikleri anda gerilemeye başlamışlardır; çünkü barışta olmanın ne demeye geldiğini anlamıyor ve savaş eğitiminden başka bir eğitim türü bilmiyorlardı.*” (Aristoteles, 1993, s. 58). Dolayısıyla Aristoteles için savaş, haklı olsa bile, geçici bir durum olmalıdır.

Özünü böylelikle antik felsefede bulan haklı savaş kavrayışı, ortaçağdan itibaren felsefenin savaşa ilişkin çözümlemelerinin omurgasını oluşturmuştur. En genel tanımıyla “*bir devletin zor kullanımının politik amaçları doğrultusunda ne zaman ve ne ölçüde haklı olarak nitelendirilebileceğini*” (Alpyürür, 2018, s. 260) belirleyen haklı savaş kavramının tartışma çerçevesi Augustinus tarafından çizilmiştir (Güven, 2018, s. 71). Haklı savaş kuramını **jus ad bellum** ve **jus in bello** olmak üzere iki bakımdan ele alan Augustinus’un ardından, ⁵ Thomas Aquinas’ın katkıları ile savaşın devamını sağlayabilecek otoritenin, yani egemenlik ilişkilerinin de haklı savaş kuramı çerçevesinde incelemeye alınmasıyla

¹ Bu çözümleme, yapıtın çevirmeni Prof. Dr. Cengiz Çakmak’ın, Herakleitos’un yukarıda yer verilen 53 numaralı fragmanına ilişkin yorumuna dayanmaktadır.

² Herakleitos’ta **polemos** (savaş) kavramının insan özneli savaşlara dair herhangi bir içeriminin olmadığına ilişkin görüş için bkz.: (Baracchi, 2015).

³ Copleston, Platon’un Arginusae Savaşı’nda yer almış olma olasılığının yüksek olduğunu belirtir. (Copleston, 1993, s. 127). Gelgelelim bu bir tahminden öteye gidememektedir. Diğer yandan, sözü edilen savaş bir deniz savaşıdır. Savaşta yer alan Atinalı komutanlar arasında adının anılmaması göz önüne alınacak olursa Platon gibi bir aristokratın bu savaşta yer aldığı iddiası oldukça şüpheli hâle gelmektedir. Ayrıca, bu iddia doğru olsa bile Platon’un yine de savaş meydanını ve göğüs göğüse çarpışmanın dehşetini deneyimlemediği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla, savaş doğrudan deneyimlememiş bir filozofun eserlerinde savaşa dair değinilerin aktarımlardan ibaret olması şaşırtıcı değildir.

⁴ Haklı savaş kuramı, savaşın hangi nedenler ve koşullar çerçevesinde gerçekleştirilirse haklı olabileceğinin çerçevesini çizmeye çalışır. Çalışmamızda da belirtileceği üzere, ancak Augustinus’la birlikte sınırları ve hatları belirli bir tartışma hâline gelmiştir.

⁵ **Jus ad bellum** savaşın haklılığının çerçevesini çizen bir kavramken **jus in bello** “*geleneksel ve pozitif çarpışma kurallarının ihlali ya da gözetilmesi*” konusundaki yargılar bütünü olarak savaşta adalet karşılık gelir (Walzer, 2017, s. 54).

birlikte tartışma hattı politik bir kimlik kazanmıştır (Alpyürür, 2018, s. 262). Machiavelli'nin elinde seküler düzleme oturtulan tartışma, “*Hobbes ile doğa durumuna entegre edilmiş, Kant tarafından kavramın ‘ebedi barış’ın sağlanması için bir araç olarak kullanılabileceğine kanaat getirilmiştir.*” (Kardeş, 2018, s. 268).

SAVAŞAN FİLOZOF

Haklı savaş kuramının ortaya çıkışıyla birlikte savaş, felsefenin odağından ayrılmayan bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Bununla birlikte savaşın felsefe üzerindeki pratik etkisi göz ardı edilmiş gibi görünmektedir. Sözgelimi Descartes, 22 yaşındayken orduya yazılmış, Nassaulu Maurice'in ordusunda mühendis sınıfı bir asker olarak görev almıştır (Smith, 2023). Descartes'ın orduda askerî mühendis olarak görev yapmasının, kendisinin geometri ve matematiğe ilişkin yaklaşımlarını şekillendirmemiş olması elbette düşünülemez. Ne var ki filozofun yaşamına ilişkin bu veri, Descartes felsefesine ve savaşa ilişkin kuramsal çözümlemeler bolluğunda kıyıda köşede kalmış bir bilgiden ibaret görülmektedir. Benzer bir durumun Ludwig Wittgenstein için de geçerli olduğu söylenebilir. I. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılan, ailesinin konumu dolayısıyla rahatlıkla bir karargâh subayı olarak görev yapabilecekken kendi isteğiyle er olarak orduya yazılan Wittgenstein'ın ünlü yapıtı *Tractatus*'u savaş esnasında yazdığı bilinmektedir (Child, 2011, s. 6). Ancak, savaş deneyiminin *Tractatus*'un temel önermeleri üzerindeki etkisi incelemelere nadiren konu edilir. Oysaki yaşamın anlamını araştırmak için yaşamın sınırında gezinmenin, topçu birliğinin gözcüsü olarak cephe hattının en ucunda yer almaktan daha iyi bir yolu olabilir mi?⁶

Felsefenin şafağından bu yana savaş meydanları kan, çelik ve barut kokusuyla ciğerlerini doldurmuş filozoflara sahne olmuş,⁷ savaş, pek çok perdenin arkasından da olsa, soğuk ve ürpertici nefesini felsefenin ensesinde daima hissettirmiştir. Gelgelelim, savaşın sisini görmüş filozofların niceliği ne olursa olsun, Sokrates'in savaşla olan ilişkisi özel bir ilgiyi hak etmektedir. Atina'ya büyük bir aşkla tutkun olan Sokrates, Atina için yalnızca agorada değil; şehir adına gerçekleştirilen kuşatmalarda, seferlerde, meydan savaşlarında da mücadele vermiştir. Bu bakımdan Sokrates, büyük bir filozof olmasının yanı sıra örnek bir asker, övgüye değer bir savaş kahramanı olarak da karşımızda durmaktadır.

FİLOZOFUN SAVAŞI

Savaş, Sokrates'in yaşamında oldukça merkezî bir konumdadır. Yaşamı boyunca üç büyük muharebede görev almış olan Sokrates'in doğumu da bir savaşın hemen sonrasında; Yunanların Pers ordularını bütünüyle savuşturmayı başardıkları Platea muharebesinin yaklaşık dokuz yıl sonrasında denk gelmektedir (Taylor, 2020, s. 27). Ne var ki bu durum Sokrates'in savaşın gölgesinden bütünüyle uzakta büyüüp serpiştiği anlamına gelmemektedir. MÖ 490 ile MÖ 338 yılları arasında kalan süreçte Atinalıların her üç yılın ikisinde savaşta olduğu söylenmektedir (Hornblower, 2007, s. 23). Atina'nın sürekli olarak içinde bulunduğu bu savaş durumu Sokrates'in de yaşamına doğrudan

⁶ “Yarın muhtemelen, kendi isteğimle, gözcülere katılacağım. Savaş ancak o zaman benim için başlayacak. Büyük ihtimalle yaşam da öyle! Belki de ölüme yakınlık yaşamıma ışık tutar.” (Klagge, 2021, s. 2)

⁷ Sokrates, Descartes ve Wittgenstein gibi bilindik örneklerle ek olarak İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz askerî istihbarat subayı olarak görev yapan J. L. Austin'i ve Amerikan ordusunda görev yapan John Rawls'u da anmak gerekir.

etkide bulunmuştur. Alışlageldiği üzere Sokrates'in yaşamının iki döneme ayrıldığı, kendisinin "bildiğimiz Sokrates" olmasından önce sofist olduğu vurgulanmaktadır (Notomi, 2023, s. 136). Böylelikle Sokrates'in yaşamında bir dönüşümün gerçekleştiğine işaret edilmektedir. Sokrates'in katıldığı savaşların, bu dönüşümde büyük yol oynadıklarına şüphe yoktur (Taylor, 2020). MÖ 431- MÖ 404 yılları arasında gerçekleşen Peloponez Savaşı'nın ilk on yıllık bölümü Arkhidamos Savaşı olarak anılır ki Atina'da Sokrates'in yıldızının bu savaşa koşturularak parlamaya başladığı görülmektedir. Nitekim filozofun yaşamına ilişkin doğrudan anlatımlar bu savaşın öncesine uzanmamaktadır (Taylor, 2020, s. 47).⁸

Sokrates'in Atina toplumunun üst katmanlarında üne kavuşmasını sağlayan Potidea kuşatması ve muharebeleri gerçekleştiğinde filozof otuzlu yaşlarının sonundadır. Elbette insan yaşamının bu döneminin, özellikle çağın savaş koşulları göz önüne alınacak olursa, görkemli bir askerlik kariyerinin başlangıcını oluşturamayacağı açıktır. Gerçi Sokrates, çağdaşlarının, dostlarının ve öğrencilerinin tanıklıkta birleştikleri üzere beden kuvveti ve dayanıklılık bakımından şaşırtıcı bir dinçliğe sahiptir (Taylor, 2020, s. 31). Nitekim askerlik kariyerinin son muharebesine katıldığında kırk sekiz yaşındadır. Bununla birlikte Sokrates'in askerlik kariyeri, diğer Atinalı gençler gibi, on sekiz yaşına bastığında başlamış olmalıdır. Atina'da on sekiz yaşına gelen yurttaşların, **ephebeia** adı verilen, iki yıllık bir askerî eğitime alındıkları bilinmektedir. **Ephebeia** eğitiminde Atinalı gençlere hoplit⁹ savaşı ve hafif silahlı dövüş öğretilir; gençler bu eğitim sürecini askerî birliklerde görev alarak tamamlardı (Hunt, 2007, s. 134). Sokrates'in de bu eğitimden geçtiğine; kutlu silahlarına leke sürdürmeyeceğine, savaş alanında nerede görev verilirse verilsin silah arkadaşını asla terk etmeyeceğine dair **Ephebos** yeminini (Siewert, 1977, s. 103) ettiğine şüphe bulunmamaktadır.¹⁰ Bununla birlikte Perikles komutasında Sisam kuşatmasına katılmış olması olanak dahilinde görülmektedir (Taylor, 2020, s. 62). Kesin olan ise Sokrates'in Potidea Kuşatması'nda, Delion Muharabesi'nde ve Amphipolis Seferi'nde görev aldığı, burada ortaya koyduğu beceri ve cesaretle Peloponez Savaşı'nın kahramanlarından biri olarak görüldüğüdür. Sokrates'in söz konusu çarpışmalarda gösterdiği kahramanlıkların izlerini Platon'un diyaloglarında ve Ksenophon'un eserlerinde takip etmek olanaklıdır.

Platon'un *Şölen* diyalogunda sıklıkla Sokrates'in Potidea günlerinden bahsedilmektedir. Potidea kuşatması, Peloponez Savaşı'nın başlamasına yol açan gelişmelerden biridir (Monoson, 2016, s. 96). Potidea surlarının önünde gerçekleşen ve Atina generallerinden Kallias'ın öldüğü oldukça çetin bir muharebenin ardından şehir halkı surların ardına çekilmiş, Atina kuvvetleri şehri üç yıl boyunca kuşatma altında tutmuştur (Monoson, 2016, s. 96). Sokrates'in bu üç yıl boyunca kuşatma kuvvetleri arasında bulunduğu, bu süreçte Atina'ya gidip gelmediği söylenir (Monoson, 2016, s. 96).

⁸ Bu bağlamda Donald Robertson'ın, Sokrates'in Peloponez Savaşlarına katıldığında halihazırda ünlü bir filozof olduğuna ilişkin sezdirimi pek isabetli olmadığını belirtmek gerekir (Robertson, 2022).

⁹ Antik Yunan'da **panoplia** adı verilen, bedenin üst kısmını kaplayan tek parça bir göğüs zırhına ek olarak bacakları koruyan plakalar, miğfer, kısa bir kılıç, mızrak ve **aspis** adı verilen bir kalkandan oluşan teçhizata sahip ağır zırhlı piyadelerin oluşturduğu birlikler hoplit olarak anılmaktaydı. Hoplit birlikleri, askerlerin büyük bir uyum içinde birlikte hareket etmelerini gerektiren askerî yapılarıydı.

¹⁰ Antik Yunan'da zırhın ve kalkanın yitirilmesi, hatta kişinin kalkanını bir kenara atması büyük bir utanç kaynağı olarak görülmekteydi. Hoplit düzeninde kalkan yalnızca tek erin değil, tüm hattın güvenliği anlamına gelmekteydi. Bu nedenle kalkanı bırakmak, firara denk görülmekteydi (Wheeler, 2007, s. 206).

Bu da kendisinin sık sık kuşatmayı yarmaya çalışan Potidealılara karşı çarpıştığına, kimi zaman da Atinalıların mevzilerini güçlendirecek kimi ağır işçiliklerle uğraşmış olması gerektiğine işaret etmektedir (Monoson, 2016, s. 96).

Sölen diyalogunda, dönemin Atina'sının gözde gençlerinden olan, ilerleyen yıllarda ise Atina'nın kaderini pek çok kez olumlu ve olumsuz yönde etkileyecek olan generallerinden Alkibiades, savaş meydanındaki Sokrates'e ilişkin olarak şunları söylemektedir:

“Yorgunluğa katlanmada yalnızca beni değil, herkesi geçiyordu. Yollarımız kesilip de, her savaşta olduğu gibi, yiyeceksiz kaldık mı, açlığa onun kadar dayanan olmazdı. (...) Sokrates'in dayanma gücü inanılmaz bir şeydi. Dört bir yanın buz kestiği bir gündü, kimse dışarı çıkamıyordu, çıksa da, üstüne başına olmayacak şeyler örtüyor, ayaklarına keçeler, kuzu postları sarıyordu. O gün her zamanki kılığıyla yalınayak Sokrates buzlar üstünde ayakları sargılı askerlerden daha rahat yürüdü.” (Platon, 2006, s. 67).

Alkibiades'in bu sözleri, Sokrates'in fizik gücünü ve dayanaklılığını belgeler niteliktedir. Kaldı ki Sokrates'in, Potidea Kuşatması esnasında göğüs gerdiği zorluklar yalnızca sıradan bir iâşe sorunu ya da zorlu hava koşullarından da ibaret değildi. Açlık, kuşatma altındaki Potidealıları yamyamlığa kadar sürüklemişti. Lojistik hatları kesilmiş olan Atinalılar için de durum iç açıcı değildi. Sokrates'in direnç gösterdiği bu türden bir açlıktı (Monoson, 2016, s. 99). Diğer yandan, Atina birlikleri arasında bir salgın da baş göstermişti (Monoson, 2016, s. 99). Kırk gün içinde dört bin hopliten bin beş yüzünün yaşamına mal olan bu salgını Sokrates zarar görmeden atlatabilmişti (Strauss, 2007, s. 244).

Sokrates'in savaş meydanında sergilediği askerî erdemler, sağlığını her koşulda korumakla sınırlı değildi. Sokrates savaşın her noktasında, her anında iyi bir asker, iyi bir savaşıdır. Platon'un aktarımıyla, Alkibiades'in sözlerine kulak verelim:

“Şimdi gelelim savaşlardaki Sokrates'e, isterseniz. Burada da yine hakkını vermeli. O benim yiğitlik nişanı aldığım savaş yok mu, bu adam olmasa, o savaştan sağ çıkmazdım; yaralıydım, yanımdan ayrılmadı, silahlarımı da beni de o kurtardı. O zaman, Sokrates, komutanlara yiğitlik nişanını sana vermelerini söylemiştim. Bunda da yalanım, ayıbım var diyemezsin. Ama adım dolayısıyla komutanlar nişanı ille de bana vermek istediler, nişanı senin yerine benim almamı komutanlardan da daha çok isteyen sen oldun.” (Platon, 2006, s. 68).

Bu anlatıdan anlaşıldığı üzere Sokrates, Potidea kuşatmasının yarılıp Atina birliklerinin bozguna uğratıldığı çarpışma esnasında Alkibiades'in hayatını kurtarmıştır. Sokrates'in burada gerçekleştirdiği, basit bir kahramanlık edimi, salt bir tahliye girişimi değildir. Alkibiades, Atina'nın önde gelen ailelerine mensup olan, dolayısıyla üst düzey bir asker olarak savaşa katılan bir gençtir. Bu nedenle silahları, kalkanı ve zırhı diğer askerlerle karşılaştırıldığında nitelik ve paha bakımından çok daha üstün olmalıdır. Öyleyse Alkibiades'in yaralanıp yere düştüğü, Sokrates'in ise onu kurtardığı bu sahne daha büyük bir anlam kazanmaktadır; çünkü Alkibiades'in çevresini saran birlikler açısından Alkibiades'in zırhı ve silahları, canından daha büyük bir anlam ifade etmektedir. Bu nedenle Sokrates'in bu çatışma ortamına atılarak Alkibiades'i ve onun

zırhını ve silahlarını kurtarması, Antik Yunan savaş kültürü çerçevesinde değerlendirildiğinde çok daha büyük bir gözü peklik ve kahramanlık örneği olarak karşımızda durmaktadır (Anderson, 2005, s. 279). Bu kahramanca tutum karşısında Alkibiades, Sokrates’in cesaret nişanıyla ödüllendirilmesini istemişse de Atina’nın ileri gelenleri bu nişanı Alkibiades’e layık görmüş, Sokrates ise gönül koymak şöyle dursun, bu madalyayı genç Alkibiades’in hak ettiği konusunda ısrarcı olmuştur.

Potidea Kuşatması, daha sonraları Sokrates’le özdeşleşecek olan bir dalınc deneyimine de sahne olmuş gibi görünmektedir:

“Sokrates şafaktan beri düşünceye dalmış, olduğu yerde duraklamıştı. Aradığını bulamadığı için olacak, bir türlü bırakıp gidemiyor, ayakta düşünüp duruyordu. Öğle oldu, askerler ona bakıyor ve şaşkın şaşkın, Sokrates’in sabahdan beri ayakta dalmış düşündüğünü birbirlerine fısıldıyorlardı. Akşam olunca askerlerden bazıları, yemeklerini yedikten sonra, yataklarını çadırdan dışarı çıkardılar, mevsim yaz olduğu için açık havada yatıp Sokrates’in bütün gece hep öyle durup durmayacağını görmek istediler. Sokrates olduğu yerde ertesi sabah gün ağarınca kadar kaldı. İşte o zaman yalnız güneşe tapındı ve çekti gitti.” (Platon, 2006, ss. 67-68).

Daha sonraları Sokrates’le iyiden iyiye özdeşleşecek olan bu dalınc hâlinin ilk kez Potidea Kuşatması esnasında Sokrates’in çevresinin dikkatini çektiği görülmektedir. Nitekim *Şölen* diyalogunun başlarında Sokrates’in, Aristodemos ile Agathon’un evine, şölene giderken yolda sürekli olarak duraksayıp düşüncelere daldığı; Aristodemos kendisini beklemek için durduğunda ise ondan kendisini beklememesini istediği anlatılmaktadır (Platon, 2006, s. 7). İkilinin kesintilerle devam eden yolculukları sona erip de Agathon’un evine ulaştıklarında Aristodemos’un, Sokrates’in yanında olmadığını fark etmesi; evin uşağının Sokrates’i bulmaya gönderilmesiyle karşılaşılan manzara hemen hemen aynıdır: Sokrates, komşunun verandasında öylece durmakta, çağrılara karşılık vermemektedir (Platon, 2006, s. 7). Bunun üstüne Aristodemos, bunun Sokrates’in âdeti olduğunu, kimsenin ona karışmamasını, çok geçmeden kendine gelip aralarına katılacağını bildirir (Platon, 2006, s. 8). Bu aktarım, Sokrates’in Potidea Kuşatması’nda dikkat çeken dalınc hâlinin daha sonraları Sokrates’le özdeşleştiğini, alışlageldik bir durum hâline geldiğine işaret etmektedir.¹¹

Sokrates, Potidea Kuşatması’nın sona ermesinden beş yıl sonra Delion Muharabesi’nde karşımıza çıkmaktadır. Delion Muharabesi Atinalılar açısından oldukça trajiktir. Boeotia’da bir müstahkem mevki oluşturmak için bölgeye gelen Atina güçleri, Thebaililerin saldırısına uğramıştır. Çarpışma esnasında üstünlük Atina güçlerine geçmiş olsa da savaşın sisi Atinalıların aklını karıştırmış; düşmanın etrafını sardıklarını zannederlerken kendi askerlerine saldırmışlardır (Monoson, 2016, s. 101). Thebaili

¹¹ Sokrates’in kuşatma esnasında yirmi saat süren bir düşünümüne dalmış olması dönemin savaş koşullarına dair kimi çıkarımların yapılmasına da olanak tanımaktadır. Aktarım doğruysa Sokrates bulunduğu yerde hiç hareket etmeden neredeyse bir tam günü devirmiştir. Fakat tuhaflık bununla kalmamış, diğer askerler de bu ilginç olaya tanıklık edebilmek için döşeklerini çadırlarından çıkarıp Sokrates’i seyre dalmışlardır. Bu durum dönemin kuşatma ve sefer koşullarının sıkıcılığına işaret etmektedir (Whitby, 2007, s. 78). Atina kuvvetleri kuşatma esnasındaki zamanlarını Sokrates’in ne kadar ayakta durabileceğini seyretmeye ayırabilecek kadar serbest geçirirlerken Spartalıların kamplarında kahvaltı ve akşam yemeği öncesinde idman yapıldığı, bu iki öğün arasında çeşitli eğlencelerin ve etkinliklerin düzenlendiği, akşam yemeklerinden sonra kahramanlık şarkılarının söylendiği bir yarışmanın yapıldığı ve en iyi şarkı söyleyene ödül olarak et yemeği verildiği bilinmektedir (Krentz, 2007, s. 165).

komutanların akıllıca hamleleri sayesinde çok geçmeden Atinalıların direnci kırılmış ve korku içinde kaçmaya başlamışlardır (Monoson, 2016, s. 101). Bu trajik bozgun esnasında, kırklı yaşlarının ortalarına ulaşmış olan Sokrates, sakinliğini koruyarak çevresindekilerle birlikte sağ salim geri çekilebilmeyi başarmıştır. Yine Platon'un aktarımı, Alkibiades'in ifadeleriyle:

“Delion bozgunundan sonra ordumuz kaçarken, Sokrates'i görmeliydiniz dostlar! Yolum düştü, yanından geçtim, ben at sırtındaydım, o sırtında ağır silahlar taşıyordu. Bütün askerlerimiz çoktan çözülmüş kaçıyorken, o, Lakhes'le ağır ağır çekiliyordu. Tam o sırada rastladım ikisine. Görür görmez de: 'Korkmayın, sizi bırakmam' dedim. Orada Sokrates'i Potidea savaşımdan daha iyi görmek fırsatını buldum: At üstünde olduğum için daha az tehlikedeydim. İlk gördüğüm şu oldu: Sokrates Lakhes'ten çok daha soğukkanlıydı. Sonra baktım burada nasıl yürürse, orada öyle yürüyor. Aristophanes, senin dediğin gibi 'göğsünü gere gere, bakışını gezdire gezdire' dostu da düşmanı da aynı rahat gözlerle süzüyor. Onu uzaktan, yakından her görene, bu adama çatılmaz, yaman korur kendini dedirtiyordu. Böylelikle o da, yanındaki de rahatça geri çekildiler. Savaşta böyle davrananlara kimse saldırmaz, yel yepelek kaçanların peşine düşerler.” (Platon, 2006, ss. 68-69).

Sokrates'le birlikte geri çekilirken betimlenen Lakhes, Atina'nın önde gelen komutanlarından. Bozgun karşısında dağılan Atina güçlerine Lakhes de dahil olmak üzere komutanlar söz geçirememiş olsalar da rütbesiz statüde savaşmakta olan Sokrates'in savaş alanındaki duruşu, çevresindekilerin de cesaretlerini toplayıp çekilme manevrası gerçekleştirebilmelerine olanak tanımıştır. Öyle ki, Alkibiades'in *Şölen*'deki sözlerini doğrular nitelikteki ifadeleriyle Lakhes'e göre, *“herkes onun gibi davransaydı, şehrimiz hâlâ başını dik tutar, böyle düşmezdi.”* (Platon, 2010, s. 335).

Sokrates'in Delion bozgununda geri çekilirken sergilediği tutum ve davranışlar, Potidea'daki dalıncı kadar ilgi çekicidir. Nasıl ki Potidea'da bir günü bulan derin düşünce hâli Atina'da da eşine sık rastlanır bir görüngü hâline geldiyse Delion bozgunu sırasındaki çevre kontrolünün, bakışlarıyla etrafında olan biteni süzerek dost ile düşmanı ayırabilme yetisinin şehirde de etkinliğini sürdürdüğü görülmektedir. Oyun yazarı Aristophanes'in, şehirde tanıklık ettiği Sokrates¹² ile savaş alanındaki Sokrates arasındaki ortak yönler, filozofun askerlik göreviyle olan bağına giderek daha fazla ışıktır.

Sokrates'i **panoplia** kuşanmış hâlde gördüğümüz son savaş Amphipoli seferidir. Sokrates'in, Platon'un aktardığı savunması dışında bu seferde Sokrates'in üstlendiği role ilişkin herhangi bir değini bulmak güçtür. Bu seferin dikkat çeken yanlardan biri Sokrates'in artık kırk sekiz yaşında olmasıdır. Ortalama bir hoplit zırhının, miğferle birlikte 16 kilogram kadar geldiği, hoplit kalkanının ise (**aspis**) 7-8 kilogram civarında bir ağırlığının bulunduğu düşünülecek olursa sadece 25 kilogramlık bir yük ile savaş

¹² Platon'dan yapılan alıntıda anılan Aristophanes, Sokrates'i konu edinen *Bulutlar* adında bir komedi yazmıştır. Aristophanes bu yapıtında Sokrates'i karikatürize etse de onun gündelik yaşamına ilişkin isabetli saptamalarının bulunduğu şüphe götürmez. Sözelimi, Aristophanes'in, Sokrates'in bakışlarına ilişkin betimlemesinin Platon'un eserinde yer alıyor olması bunun güvenilir bir saptama olduğunu göstermektedir. Aristophanes'in gözlemlediği Sokrates ile Platon diyaloglarında betimlenen Sokrates arasındaki bir diğer benzerlik ise Sokrates'in sosyal yaşamın akışı içinde dahi aniden düşüncelere dalıp gitmesi konusunda karşımıza çıkmaktadır. Sokrates'in bu dalıncı hâline hem şehirde hem savaş meydanında rastlamak olanaklıydı.

meydanında bulunmak bile kırk sekiz yaşında biri için oldukça zorlayıcı olmalıdır. Dahası, Amphipoli seferi Peloponez Savaşı'nın en kanlı çarpışmalarından birine dönmüştür (Hunt, 2007, s. 113). Öyle ki hem Amphipoli seferini başlatan ve Atina birliklerine komuta eden Kleon hem de Spartalı General Brasidas bu çarpışmada düşmüşlerdir. Peloponez Savaşı'na ilişkin tarihî kayıtların büyük bir kısmına kaynaklık eden Thukydides, bu muharebeye destek birlikleri getirmekle sorumlu olmasına karşın destek birliklerini savaş alanına zamanında getirmeyi başaramadığı için sürgüne gönderilmiştir (Monoson, 2016, ss. 103-104). Sokrates, ilerleyen yaşına, çarpışmanın şiddetine rağmen Atina'ya sağ salim dönmeyi başarabilmiştir.

ASKER-FİLOZOF

Savaş meydanındaki Sokrates'e ilişkin anlatıların pek çoğu onun savaşçı karakterine işaret etmektedir. Bununla birlikte, Sokrates'in savaşlarda gösterdiği kahramanlıklardan, tuhaf hâllerinden ve görünen o ki becerikli bir savaşçı olmasından daha önemli bir değini vardır ki o da Sokrates'in asker karakteridir. İlerleyen yaşına karşın beden terbiyesini ve sağlığını koruyabilmesi; daha da önemlisi, tıpkı Ephebos yemininde olduğu gibi, komutanlarının savaş meydanında verdikleri emirleri harfiyen yerine getirmesi Sokrates'in aynı zamanda karakter itibarıyla da iyi bir asker olduğunu göstermektedir. Nitekim Sokrates'in bu özelliği, Platon'un aktarımıyla, kendi sözleriyle de ifade bulmuştur:

“En doğru davranış Atinalılar, bir kimsenin yeri neresi olursa olsun, ister kendinin bulup seçtiği, ister komutanının gösterdiği yerde sakıncaya karşı dayatmak, direktmektir bence; onursuz olanı yapmaktansa, gerekirse ölümü bile göze almalıdır insan. Atinalılar, benim için de bundan başka türlü davranmak, çok garip bir çelişmeye düşmek olurdu; çünkü Potidea’da, Amphipolis’te, Delion’da, seçtiğiniz komutanların gösterdikleri yerde, her türlü ölüm karşısında bütün gözüpekliğiyle duran ben, şimdi Tanrı beni kendimi ve başkalarını incelemek, sınamak için filozoflukla görevlendirdiğinde, ölüm ya da başka bir şey korkusuyla işimi bırakıp nasıl kaçardım?” (Platon, 2019, ss. 35-36).

Sokrates'in, Ksenophon'un, “özel yaşamında herkese karşı doğru ve iyi davranır, toplum yaşamında da yöneticilerle yasa buyruklarına boyun eğdi, barışta olsun savaşta olsun” (Ksenophon, 1997, s. 99) sözleriyle de desteklenebilecek bu tutumu, onun her şeyden önce kendini bir asker olarak gördüğünü kanıtlar niteliktedir: Savaşta komutanının, şehirde Tanrı'nın emirlerini uygulayan; ölüm karşısında dahi mevziisini terk etmeyen bir asker. Bu bağlamda Sokrates, katıldığı savaşlarda olduğu kadar şehirde geçirdiği zamanlarda da bir savaşçıdır. Atina için sahada düşmanla boğaz boğaza gelmediğinde, tıpkı Potidea'daki kamplarında ve Agathon'un evine giderken olduğu gibi kendi düşünceleriyle çarpışmıştır. Geri kalan zamanlarda da Atinalıları karşısına almış, doğruya ulaşmak için kavramsal çözümlemelerini savaştırmıştır. Bunun nedeni Tanrı tarafından kendisine bir emir, bir görev verildiğini düşünüyor olmasıdır. Sokrates'e göre bu görev, “yurttaşlarını düşüncesizlikten uyandırmak ve onları hayatın anlamı ve kendileri için en iyi olan üzerine düşünmeye sevk etmek” idi (Zeller, 2008, s. 166). Bu nedenle karşısındaki yurttaşın düşünceleriyle çarpışıyor, onu “sağlıklı bir iç huzursuzlukla baş başa bırakmak” istiyordu (Zeller, 2008, s. 166). Bu çarpışmada kullandığı silahı ise sorularıydı. Karşısındakini soru yağmuruna tutarak kişinin tüm

kavramsal şemasını, kabullerini altüst eden Sokrates, bu nedenle pek çok düşman da edinmiştir (Zeller, 2008, s. 167). Gelgelelim bu, Sokrates'i, kendisine Tanrı tarafından verildiğini öne sürdüğü görevi yerine getirmekten alıkoymamıştır. Delion bozgununda dehşet içinde kaçışan Atina askerlerini çevresinde toplayarak kayıp vermeden çekilen Sokrates, insanları daha iyi hâle getirme gücünün bilincindeydi (Zeller, 2008, s. 169). Kendisine verildiğini öne sürdüğü görev ve bu görev dolayısıyla edindiği amaç ise insanlığın ahlaken geliştirilmesi idi (Zeller, 2008, s. 169). Çağdaşlarından farklı olarak Sokrates, bunun salt öğütler vermekle, düsturlar belirlemekle değil; “*insanları kendi üzerlerinde çalışmaya sevk etmekle*” sağlanabileceğini düşünüyordu (Zeller, 2018, p. 169). Bu nedenle insanları, onunla ilgili düşünceleri her ne olursa olsun, soru yağmuruna tutmuş, kabulleriyle çarpışmış; böylelikle insanların kendilerinden duyduğu hoşnutluğu sarsarak onları şaşkınlık içinde bırakmak, sınırlılıklarının farkına vardırmak ve böylelikle düşünmeye sevk etmek için mücadele vermiştir (Zeller, 2008, s. 170).¹³

Sokrates'in savaşçı arkaplanı ve askerliği **ethos** olarak benimsemiş olması onun felsefe tarihi çalışmalarına yayılan tonton, kendisiyle ve çevresiyle alay etmekten hoşlanan, akıllı bir karış havada filozof resmiyle pek de tutarlı görünmemektedir. Bu duruma dikkat çeken Mark Anderson, Sokrates'in kendi sınıfından¹⁴ insanlarla ilişkiler kurmak yerine **kalokagathos** ile bağımlı güçlendirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Atina'nın hoplit kültürünü, **kalokagathosun** davranış kodlarını, geleneklerini benimsemiş; yaşamı boyunca bu değerleri gözetmiştir (Anderson, 2005, s. 277).

Anderson'ın temas ettiği bir diğer nokta, her ne kadar yurttaşlık dolayısıyla askerlik hizmeti bir noktada zorunlu olsa da Atina'da kimsenin zorla hoplit saflarına katılmadığıdır (Anderson, 2005, s. 282). Hoplit olmak için belirli koşulların sağlanması gerekmektedir. Bir zamanlar hoplit olmak için belirli bir düzeyde yıllık gelire sahip olma koşulu bulunurken zaman içinde bu koşul yerini kişinin toplam taşınmazlarının belirli bir değerin üzerinde olması gerekliliğine bırakmıştır. Bunların da ötesinde, hoplit saflarında yer almak için gereken teçhizat (**panoplia** ve **aspis**) el emeğiyle geçimini sağlayan kesimlerin alım güçlerinin çok ötesindeydi. Sokrates'in ünü günümüze kadar ulaşan yoksulluğu ve babasının da bir taş ustası olduğu düşünülecek olursa Sokrates'e zırh miras kalmış olamayacağı, kendisinin de ani bir kararla gerekli teçhizatı tamamlayacak maddi güçten yoksun olduğu görülecektir. Dolayısıyla Sokrates teçhizatını ya arkadaşlarından ödünç almış ya da zırh alabilmek için uzun süre boyunca birikim yapmış olmalıdır. Sokrates, hoplit saflarına katılmak için her ne yapmış olursa olsun bu onun planlı, bilinçli tercihi olmuştur. Atina'nın geri kalan orta sınıf mensuplarıyla birlikte donanmada ya da

¹³ Elbette sözünü ettiğimiz Tanrısal görev anlatısının temelinde Delphoi kehanetinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Sokrates, dünyada ondan daha bilgesinin bulunmadığına ilişkin kehaneti içittikten sonra bunu bir bilmece olarak alımlamış; ardından Atina sokaklarında dolaşp hemen herkesle konuşarak bu bilmeceyi çözmeye çalışmıştır (Guthrie, 1972, s. 87). Kimsenin bilgisizliğinin farkında olmamasına karşılık kendisinin en azından bilgisizliğin farkında olması dolayısıyla bu kehanetin bir bilmece değil, bir saptama olduğunu görür. Buradan hareketle kehanetten bir ders çıkarır: İnsan bilgeliği değersizdir; insanın ulaşabileceği en büyük bilgelik, bilge olmadığının farkına varmasıdır (Guthrie, 1972, s. 88). Guthrie, Sokrates'in buradan çıkarmış olduğu dersi yaygınlaştırmaya çalıştığını; çünkü Sokrates'in, bu dersi yaygınlaştırmamanın, Tanrı tarafından kendisine verilmiş bir görev olarak gördüğünü ifade etmektedir (Guthrie, 1972, s. 88).

¹⁴ Babası bir taş işçisi olan Sokrates, Atina orta sınıfının bir üyesiydi. Alkibiades ve Lakhes'in aktarımları göstermektedir ki savaşlardaki cesareti ve mahareti, Sokrates'in toplumun üst kesiminde tanınmasını sağlamıştır.

ihtiyaç hâlinde sahaya sürülen hafif piyade birliklerinde görev alabilecekken savaşın en çetin geçtiği saflarda yer almayı, Atina'nın savaş aristokrasisine yakın olmayı seçmiştir (Anderson, 2005, ss. 282-283). Bu bakımdan Anderson, haklı olarak, Sokrates'in filozofluk ve savaşçılık niteliklerinin bir kronolojiye oturtulmaması gerektiğini; onun aynı anda bir savaşçı ve bir filozof olduğunu öne sürmektedir (Anderson, 2005, s. 286).

Bununla birlikte Sokrates, aslında savaşçı olduğundan daha çok askerdir. Beden sağlığına dikkat etmesi, kırk sekiz yaşında dahi üzerinde yaklaşık 30 kilogramlık teçhizatla savaşabilecek kondisyona sahip olması bir yana, kendisine verilen emirleri harfiyen yerine getirmesi, bozgun karşısında dahi kararlılığını yitirmeyip emirlerini unutmaması ve Tanrı'nın emriyle tutmakta olduğu mevzii Atina'yı ölüm karşısında dahi terk etmeyi reddetmesi onun salt mücadeleyi seven maceracı bir ruhtan ziyade asker **ethos**una sahip olduğunu göstermektedir. Öyleyse Sokrates söz konusu olduğunda Herakleitos'u bir kez daha anmak gerekir: “*İnsanın karakteri (ethos) kaderidir.*” (Herakleitos, 2014, s. 279) Sokrates'in karakteri kaderi olmuş; asker olarak tanınmış, asker olarak ölmüştür.

SONUÇ

Savaş, özgün bir düşünce etkinliği olarak ortaya çıkışından itibaren felsefenin ilgisini koruduğu konulardan biri olarak karşımızda durmaktadır. İnsan yaşamındaki yıkıcı ve dönüştürücü etkisiyle savaş, ilk filozoflardan bu yana çeşitli çözümlemelere konu edilmiştir. Savaşın nedenleri, kaçınılmazlığı ve önlenebilirliği konusunda çok sayıda, büyük bir kısmı da verimli kuramsal yaklaşım ortaya çıkmışsa da savaşın, savaşan filozof üzerindeki etkileri genellikle göz ardı edilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda felsefe ve savaş tarihinin nev-i şahsına münhasır isimlerinden biri olan Sokrates'in felsefi tavrının ve karakterinin (**ethos**) askerlik göreviyle ve savaşla birlikte dönüşüp şekillendiğine ilişkin önesürümümüz temellendirilmeye çalışılmıştır.

Sokrates'in yakın çevresinden yapılan aktarımların yanı sıra Antik Yunan savaş tarihine ilişkin çalışmalardan da yararlanılarak ilerlettiğimiz tartışma hattıyla Sokrates'in Atina'da filozof yönünün yanı sıra savaşçı yönüyle de tanınırlık kazandığının altı çizilmiştir. Bununla birlikte, Sokrates'in savaşta ve barışta sergilediği tutum ve davranışlardan hareketle savaşın filozofun yaşamında gelip geçici bir kıpırdan ibaret olmadığı; Atina'nın düşmanlarıyla boğuşmadığı zamanlarda Atinalı yurttaşların kavramsal şemalarıyla, geri kalan zamanlarda da kendi düşünceleriyle çarpışmakta olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda savaş, Sokrates için aralıksız, süreğen bir eylemdir. Dolayısıyla Sokrates ne kadar filozofsa bir o kadar da savaşçıdır. Gelgelelim savaş, Sokrates için bir tercih; vazgeçilebilecek bir etkinlik değildir. Zira Sokrates yaşamındaki özdisiplinle, emirlere koşulsuz itaatiyle, ölüm karşısında dahi mevziisini terk etmemesiyle bir asker **ethos**una sahiptir; bu nedenle savaş, Sokrates'in kaderidir.

KAYNAKÇA

Yayımlanmış Eserler

Alpyürür, F. (2018). "Haklı Savaş" kavramının tarihsel kökenleri, ebedî barışın olanağı ve devletin devamlılık ilkesi. İçinde M. E. Kardeş & Ö. Güven (Eds.), *Felsefe açısından savaş ve toplum* (s. 25-48). Hiperyayın.

Anderson, M. (2005). Socrates as hoplite. *Ancient Philosophy*, 25(2), 273-289.

- Aristoteles. (1993). *Politika*. Remzi Kitabevi.
- Baracchi, C. (2015). The Πόλεμος that gathers all: Heraclitus on war. *Research in Phenomenology*, 45(2), 267-287. <https://doi.org/10.1163/15691640-12341311>
- Child, W. (2011). *Wittgenstein*. Routledge.
- Copleston, F. (1993). *A history of philosophy: Greece and Rome*. Image Books.
- Çaksu, A. (2011). Aristoteles ve adil savaş teorisi. *Felsefe Dünyası*, 2(54), 53-70.
- Demir, A. (2018). Platon ve savaş. *Turkish Studies*, 13(3), 271-282. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.13018>
- Guthrie, W. K. C. (1972). *Socrates*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511518508>
- Güven, Ö. (2018). Savaş felsefeye ne sağlar. İçinde M. E. Kardeş & Ö. Güven (Eds.), *Felsefe açısından savaş ve toplum* (s. 63-80). Hiperyayın.
- Herakleitos. (2014). *Fragmanlar*. Alfa Yayınları.
- Hornblower, S. (2007). Warfare in ancient literature: The paradox of war. İçinde P. Sabin, H. Vanwees & M. Whitby (Eds.), *The Cambridge history of Greek and Roman warfare* (s. 22-53). Cambridge University Press.
- Hunt, P. (2007). Military forces. İçinde P. Sabin, H. Vanwees & M. Whitby (Eds.), *The Cambridge history of Greek and Roman warfare* (s. 108-146). Cambridge University Press.
- Kardeş, M. E. (2018). Savaşçı figüründen askere: Toplu seferberlik çağında kahramanlık anlatısının parçalanması. M. Ertan Kardeş & Ö. Güven (Eds.), *Felsefe açısından savaş ve toplum* (s. 25-48). Hiperyayın.
- Klagge, J. C. (2021). *Wittgenstein's artillery: Philosophy as poetry*. The MIT Press.
- Krentz, P. (2007). War. İçinde P. Sabin, H. Vanwees & M. Whitby (Eds.), *The Cambridge history of Greek and Roman warfare* (s. 147-185). Cambridge University Press.
- Ksenophon. (1997). *Sokrates'ten anılar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Machiavelli, N. (2016). *Hükümdar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Monoson, S. S. (2016). Socrates' military service. İçinde V. Caston & S.-M. Weineck (Eds.), *Our ancient wars: Rethinking war through the classics* (s. 96-120). University of Michigan Press.
- Notomi, N. (2023). Sokrates ve sofistler: Sofistlere yönelik eleştirilerin tarihini yeniden düşünmek. İçinde N. Kalaycı & H. Yücefer (Eds.), *Cogito 111-112 : Sokrates* (s. 128-149). Yapı Kredi yayınları.
- Platon. (2006). *Şölen - Dostluk*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2010). *Lakhes*. Remzi Kitabevi.
- Platon. (2019). *Sokrates'in savunması*. Remzi Kitabevi.
- Siewert, P. (1977). The Ephebic oath in fifth-century Athens. *The Journal of Hellenic Studies*, 97, 102-111. <https://doi.org/10.2307/631025>
- Strauss, B. (2007). Battle: Naval battles and sieges. İçinde P. Sabin, H. Vanwees & M. Whitby (Eds.), *The Cambridge history of Greek and Roman warfare* (s. 223-247). Cambridge University Press.

- Syse, H. (2002). Plato: The necessity of war, the quest of peace. *Journal of Military Ethics*, 1(1), 36-44. <https://doi.org/10.1080/150275702753457406>
- Taylor, A. E. (2020). *Sokrates: İroni, infaz ve etik*. Fol Yayınları.
- Walzer, M. (2017). *Haklı savaş haksız savaş*. Alfa Yayınları.
- Wheeler, E. L. (2007). Battle: Land battles. İçinde P. Sabin, H. Vanwees & M. Whitby (Eds.), *The Cambridge history of Greek and Roman warfare* (s. 186-223). Cambridge University Press.
- Whitby, M. (2007). Reconstructing ancient warfare. İçinde P. Sabin, H. Vanwees & M. Whitby (Eds.), *The Cambridge history of Greek and Roman warfare* (s. 54-81). Cambridge University Press.
- Zeller, E. (2008). *Grek felsefesi tarihi*. Say Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Robertson, D. (2022). *Socrates as sergeant major*. Plato's Academy Centre. <https://platosacademy.org/socrates-as-sergeant-major/>
- Smith, K. (2023). Descartes' life and works. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive*. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/descartes-works/>